

DRUŠTVENE VIJESTI I OBAVIJESTI

ZA SLAVKA KOLARA

U broj 2/3 od ove godine (str. 120—127) mi smo naše čitaoce već opširnije upoznali s akcijom koju je pokrenuo Savez poljoprivrednih inženjera i tehničara Hrvatske za izdavanje Sabranih djela agronoma i klasika hrvatske književnosti Slavka Kolara, iscrpne monografije o njemu, te podizanja spomenika i otvaranja njegove muzejske sobe u mjestu njegova roditeljskog doma i djetinjstva u Čazmi.

Toj informaciji sada dodajemo da se Odbor za izdavanje Sabranih djela Slavka Kolara sastao na svečano javno zasjedanje u Čazmi 10. svibnja 1969. i tom prilikom da je proglasio Godinu Slavka Kolara, te pozvao širu javnost i sve zainteresirane društveno-političke faktore da podrže tu akciju. Na istoj sjednici za izdavača je izabrana Matica hrvatska, ne samo kao naše najstarije i najuglednije kulturno društvo, nego i kao izdavač koji je, na počecima Kolarovog književnog djelovanja, izdao njegove najznačajnije knjige »Ili jesmo — ili nismo« i »Mi smo za pravicu«, i uz koju je sve do njegove smrti bio najuže povezan Kolarov književni rad.

Taj skup u kojem su se nalazili i mnogi eminentni predstavnici našeg javnog života, književnosti i nauke, pozdravio je srdačnom dobrodošlicom predsjednik Općinske skupštine Čazma Milan Nožinić, a otvorio ga je predsjednik Odbora i našeg Saveza, republički sekretar za vodoprivredu dr Josip Zmajić. On je istakao značaj Slavka Kolara ne samo za hrvatsku književnost, nego i za agronomsku struku, u kojoj je on ostavio dubokog traga i u njoj stekao zasluge koje se tako lako ne zaboravljaju. Dr Zmajić je istakao i političku ulogu Slavka Kolara, njegov uvijek napredan i borben stav, radi kojeg je u životu mnogo stradavao, ali se nikada nije dao slomiti, ni saviti. Svoje političko djelovanje Kolar je okrunio odlaskom u partizane.

Nakon toga je govorio tajnik Odbora i urednik Kolarovih Sabranih djela, književnik Zvonimir Kulundžić, čiji govor ovdje donosimo u cijelosti, jer se u njemu nalazi ujedno i čitav program ove krupne kulturne akcije.

Iza njega su govorili predstavnici pojedinih ustanova i kulturnih društava koja su se priključila ovoj akciji.

Prvi je govorio predstavnik Matice hrvatske, akademik dr Veljko Gortan, sveuč. prof., koji je rekao:

»U ime Matice hrvatske, naše najstarije kulturne ustanove, srdačno pozdravljam ovu svečanost proglašenja Godine Slavka Kolara i sve ostale akcije s njome povezane, uvjeren da se time odaje zaslužen priznanje velikom piscu koji je hrvatsku književnost obogatio nizom književnih djela trajne vrijednosti. Praznina koja je ostala iza njegove smrti, ostat će dugo i dugo nepopunjena.

Matica hrvatska s ponosom ističe da je Slavko Kolar aktivno učestvovao u njezinu radu kao član Upravnog odbora, u kojem je dvije godine bio i potpredsjednik. Osim toga bio je i jedan od urednika njezina časopisa »Kolo«.

Posebno napominjem da je Matica hrvatska izdala dvije zbirke njegovih pripovjedaka i novela pod naslovom Ili jesmo, ili nismo i Mi smo za pravicu, koje u njegovom stvaralaštvu zauzimaju istaknuto mjesto.

Iako je Kolarov književni opus tako značajna umjetnička tvorevina da ga nikada neće prekriti veo zaborava, ipak rad Odbora za ovu proslavu i sve lijepe akcije pokrenute u Kolarovu rodnu kraju zaslužuju posebno priznanje. Ovaj se kraj nije mogao dostojnije odužiti uspomeni svog velikog sina.«

Iza akademika Gortana govorili su akademik dr Ljudevit Jonke, u ime Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; književnik Milivoje Slaviček u ime Hrvatskog centra PEN-kluba, Zagreb; dr inž. Josip Kovačević, u ime Poljoprivrednog fakulteta u Zagrebu; književnik Danko Oblak, u ime Gradske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda, Zagreb; dr Lovro Županović, u ime Udruženja kompozitora Hrvatske; akad. kipar Stipe Sikirica, u ime Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske; Književnik Pero Budak u ime Društava dramskih autora Hrvatske i dr Mirko Korić, u ime Kolarovih ličnih prijatelja.

Na koncu je u ime Narodnog sveučilišta u Čazmi prof. Branka Stanišić pročitala povelju kojom se to narodno sveučilište, priključuje čitavoj akciji i od toga dana nosi ime Narodno sveučilište — Slavko Kolar. To je bio prvi doprinos Čazme Godini Slavka Kolara.

Time je ta svečanost koja je privukla zaista golemo mnoštvo Čazmanaca, tako da je velika dvorana mjesnog kinematografa bila ispunjena da zadnjeg mjesta i još su mnogi morali stajati, bila završena. Iza toga je za publiku besplatno prikazan film u koloru Breza, kojeg je po istoimenoj Kolarovoj noveli režirao prof. Ante Babaja.

Program koji si je stavio u zadatak taj Odbor svakako je veoma golem, osobito ako se uzme u obzir javna obaveza da će ga realizirati za svega godinu dana, ali obzirom na ruke u kojima se sve to nalazi, ne treba ni na trenutak sumnjati da će to sve biti izvršeno tačno onako kako je — i kad je — zamišljeno.

Svi članovi Saveza poljoprivrednih inženjera i tehničara Hrvatske, primit će ovih dana iscrpan prospekt za Sabrana djela Slavka Kolara i poziv na pretplatu, pa očekujemo da će ta akcija naići na odaziv koji zaslužuje.

Redakcija

Drugarice i drugovi

Star je i sam po sebi evidentan historiografski zaključak u koga — ja bar vjerujem — ne treba uvjeravati nikoga od prisutnih, da pojedini narodi kao takvi, osobito na kulturnom planu, i sami pred sobom i u kolu drugih naroda, žive i egzistiraju prema onome što su stvorili njihovi najbolji sinovi. Zbog toga svi narodi slave svoje velikane, proučavaju i stalno oživljavaju njihovo djelo, podižu im spomenike, uređuju i s mnogo pažnje čuvaju njihove muzeje i tako stalno njeguju uspomenu na njih.

Zašto se to radi? Kroz svoje velikane i uspomenu na njih narodi oživljuju sami sebe, oni tako održavaju budnim svoj nacionalni i kulturni duh i u tome oni nalaze snage za stalne kulturne napore, za daljnje stvaralačke uspone, za stalno napredovanje, za svoje mjesto u krugu ostalih naroda. I to je sve jasno, veoma jasno i manje-više poznato, pa bi bilo suvišno da vam govorim o tome i da vas time zamaram.

To je svima nama veoma dobro poznato, a bilo je isto tako dobro poznato — recimo — pred stotinjak godina i jednom od naših najpopularnijih pjesnika. Petru Preradoviću, koji je u svojoj pjesmi *Milim pokojnikom*, ustvrdio:

Rod bo samo, koj' si mrtve štuje,
Na prošasti budućnost si snuje.

Međutim, iako je to sve tako jasno, nitko ni među nama ovdje, ni u daleko širim razmjerima, pa čak ni u čitavom našem narodu, nema nikoga ozbiljnoga tko bi to negirao, ili tko bi u to sumnjao — isto je tako neosporno da se mi kao nacija praktički već stoljećima, ponašamo drugačije, upravo suprotno od onoga kako bismo se trebali ponašati.

Još pred skoro četiristotine godine, još 1578. Antun Vramec je kao jedan od najstarijih poznatih nam naših književnika koji je ostavio traga o gorčini uz koju hrvatski književnik vrši svoj posao i jede svoj mukotrpan kruh, zapisao u svojoj *Kronici vezda znovič spravlenoj*, o Zagrebu i njegovim purgarima, da su »vezda nesložni i okorna i trda vrata, maloimajući gizdavi, (a) vučenim i mudrim ludem neprijatelji i protivnici jesu«.

Skoro tri stotine godina kasnije, osnivač našeg modernog glazbenog života, naše opere, solo-pjesme, zborne i orkestralne muzike Vatroslav Lisinski, čiju ćemo stopedesetgodišnjicu rođenja baš ove godine veoma pompozno proslaviti, boreći se za afirmaciju i realizaciju svojih stvaralačkih zanosa, pritješnjem bijedom i ponižavanjima u borbi za goli opstanak, nakon bezbrojnih poraza i klonuća, zavapio je bolno u jednome pismu prijatelju i kolegi Leopoldu Zellneru, u Beč, ocrtavši mu kako je teško raditi, živjeti i stvarati »in diesem Lande der Apathie« (u ovoj zemlji apatije).

Nekako istovremeno zapitao se i od Lisinskoga njegov nešto stariji kolega iz *kola Iliracah*, Fran Kurelec: »Ima li pod suncem narod tako nehajljiv o svoje, kako smo mi?«

A kad je Lisinski iscrpljen od bijede i neimaštine, umoran od neshvaćanja i »nasilja tamnoga udesa« umro u 35-toj godini, dakle tek na početku svog zrelog stvaralačkog doba, u najpotpunijem smislu te riječi, u naponu snage, pisac nekrologa u *Narodnim novinama*, konstatirao je veoma pravilno: »Morao je usred započeta posla stati... jer se nije našla duša koja bi se smilovala, ne pokojnom umjetniku, nego samomu narodu, da mu ne budu sramota ako mu propadne jedini glazbeni umjetnik.«

Dakle, još tada, pred više od stotinu godina pisac tog nekrologa veoma je lucidno zapazio, da se u takvim slučajevima ne radi o smilovanju nad

umjetnikom, nego o »s a m o m e n a r o d u« — i on je još tada veoma dobro konstatirao: »Da je Lisinski svoje pjesme i opere na nekom drugom jeziku, njemačkom, talijanskom itd. izdavao, njegovo bi ime danas bilo slavno i glasovito po svoj Evropi, a ovako postao je žrtvom svoja rodoljublja i nezasičnosti drugih.«

Pola stoljeća iza Lisinskoga A. G. Matoš je uočavajući tu našu nacionalnu boljku, konstatirao: »U Evropi većina velikana je shvaćena i poštovana za života, a iza smrti ulazi u posjed narodnog srca i uma i onaj, kojega eventualno za života nerazumješe.«

I kad stvari stoje tako kako stoje, onda nije čudo što je jedan od discipulusa velikog raba — Matoša — koji je tragično zaglavio pod točkovima lokomotive na zagrebačkoj željezničkoj stanici god. 1915. pjesnik i novelist Vilko Gabarić, u jednom svom stihu — i to prije 25 godina — došao do tragičnog i kulturno krajnje nihilističkog zaključka, saznanja: »Napori su naši bili uzaludni.«

Nije mi poznato da li je tko o tome pisao iscrpnije — ali da je, vjerujem da bih ja za to znao — ali sam duboko uvjeren da bi o tom stihu trebalo pisati čitave rasprave, pa i knjige, jer bi u tom stihu, mi Hrvati, mogli sagledati jednu od najtragičnijih svojih nacionalnih stramputica, posrtaja i najdubljih razloga svoje stagnacije, pa i retardacije.

Naime, ako narodi kao takvi žive u svojoj historiji i među drugim narodima, sami pred sobom i pred pokoljenjima koja dolaze, po onome i onoliko što su, kako su i koliko su stvorili njihovi najbolji sinovi, onda jedan takav narod jedva da može doživjeti — na kulturnom planu — tragičniji udes, nego ako njegovi najbolji reprezentanti, kreatori njegove kulture, dođu do saznanja da su kulturni napori u toj sredini besmisleni i ako zavapi: »napori su naši bili uzaludni«. Jer to znači da je takav narod osudio sam sebe na vegetiranje, polagano izumiranje i padanje u zaborav. Narod koji ne razvija svoju vlastitu, manje ili više autohtonu, kulturu, osuđen je da polako i skoro bih rekao neprimjetno, bude asimiliran od drugih naroda, da se pretopi u druge narode, raseli po svijetu i kao biljka koja se ne zalijeva, zakržlja pa i ugine. Kultura i njeni stvaraoци su oni životni sokovi, po kojima narodi već stoljećima i milenijima žive i umiru, ostavljajući za sobom izvjesnog traga ili padajući u totalni zaborav.

Ja ne bih i dalje govorio o toj tužnoj temi, ali ne mogu a da ne konstatiram — kad je govor o oduženju duga svojim velikanima, onima po kojima kao narod dobrim dijelom i postojimo — da mi Hrvati i danas, među ostalim narodima Jugoslavije, u tom pogledu ne zauzimamo sasvim posebno mjesto. I nad tom zabrinjavajućom činjenicom, ja ne mogu a da se u ovom momentu ne sjetim stihova Ivana Kukuljevića, napisanih povodom smrti Lisinskoga:

To nam je plata s našeg nemara,
S našeg prezrienja njegovih dara.

Ali, zadržimo se začas na jednom sasvim određenom i konkretnom aspektu tog problema, koga sam ovdje postavio tako široko. Zadržimo se na problemu koji je direktno povezan s ovim našim današnjim sastankom. Ako se zapitamo koliko je hrvatskih književnika unazad zadnjih dvadeset i pet godina, dobilo svoja sabrana djela, pa ako to usporedimo s onim što je na tom planu kroz to isto vrijeme učinjeno u drugim bratskim republikama u Srbiji i u Sloveniji npr., vidjet ćemo da je ta bilansa za nas Hrvate iznenađujuće negativna.

Ja vas sada ne bih htio ovdje zamarati statističkim podacima, tim više što sam već o tome pisao i javno govorio nekoliko puta, što o tom — dozvolite mi taj izraz — »tupim« već skoro dva decenija. Neka bude dovoljno da samo spomenem da su Slovenci, radeći po unaprijed čvrsto određenom planu, u svojoj kolekciji *Slovenski klasici*, u veoma solidnoj redakciji i upravo bogatoj opremi, dosada apsolvirali skoro sve svoje značajnije pisce — i da oni tako već danas i samima sebi, i drugim narodima u ovoj državi, kao i svima drugima, mogu pokazati što je stvorio slovenski narodni genije i po čemu oni imaju pravo da zahtijevaju — pored svega ostaloga — da ih se tretira kao kulturnu i izgrađenu naciju.

S daleko manje sistematičnosti, pa zbog toga i manje uspjehe, ali s istim preciznim shvaćanjem značaja tog posla, Srbi su do sada apsolvirali bar tridesetak svojih pisaca, među njima i desetak danas još živih.

Nasuprot tome, mi Hrvati — to moramo priznati sami sebi ako želimo ozbiljno razgovarati — do danas smo, i to bez nekog utvrđenog plana, izdali kroz to isto vrijeme Sabrana djela tek ponekog svog književnika, a za sve ono što smo napravili na tom planu izgleda da bi bili dovoljni prsti na jednoj ruci da to nabrojimo. Ako apstrahiramo sve ono što smo započeli, a nedočeli, ja se ne mogu sjetiti u ovom momentu da smo osim Tinu Ujeviću, A. B. Šimiću, Šenoi i Miškini, izdali još nekome njegova Sabrana djela. Situacija je još neugodnija, ako uvažimo da su uz svoja djela monografije dobili samo Senoa i Miškina. A po mom shvaćanju solidno uređena Sabrana djela nekog pisca moraju biti ne samo snabdjevena svim potrebnim naučnim aparatom, nego i solidnom i iscrpnom monografijom o njemu.

Mi dosada nismo izdali sabrana djela čak ni onih pisaca kojih su nam inače puna sva usta, koji su dali svoje živote u narodnooslobodilačkom ratu, kao što su npr. Goran Kovačić i August Cesarec. Kod nas svoja sabrana djela nije dobio do danas još ni Vladimir Nazor, koji je iz partizanije iznio živu glavu. Svim ovim piscima smo u onim prvim poslijeratnim danima, još u prvim zanosima, započeli s izdavanjem njihovih djela, ali ni jednom od njih taj posao ne dočesmo. Veoma je karakterističan slučaj npr. s Vladimirom Nazorom, koji je pred kraj života bio na najvišim državnim položajima u našoj Republici, koji je bio predsjednik ZAVNOH-a i predsjednik prezidijuma Sabora NR Hrvatske; njemu smo izdavali njegova Sabrana djela dok je

bio živ i na tim položajima, ali u momentu kad je umro god. 1949. to smo prekinuli i tako njegov opus stoji i danas još nedovršen, kao torzo, kao nedograđena zgrada, a da smo mi kao narod zbog svega toga znatno osiromašeni, to je evidentno samo po sebi i o tome je zaista sasvim suvišno da kažem ma i jednu jedinu riječ.

Imajući sve to u vidu, cijeneći Slavka Kolara i kao književnika rijetkih dometa, kao klasika hrvatske književnosti i kao njenog nesumnjivog vrhunskog humoristu, i kao čovjeka humanog, uvijek naprednog i principijelnog — kao čovjeka koji je kroz život prošao uspravne kičme i umro, kao što drveće umire, uspravno — želeći da ga otme zlom udesu hrvatskog nehaja, ali još više da hrvatsku kulturu obogati njegovim značajnim doprinosom, doprinosom koji je ušao i u svjetsku literaturu, u svjetske antologije — grupa kulturnih i političkih radnika, zajedno s predstavnicima njegove Čazme i nekolicinom njegovih prijatelja, sastala se i ujedinila svoje napore, da se s jedne strane oduži Slavku Kolaru onako kako on to zaslužuje, a s druge — i još više — da fond kulturnih dobara hrvatskog naroda, a potom i čitave naše zajedničke države Jugoslavije — obogati jednim izuzetno vrijednim kompletnim opusom. Taj opus treba da bude sakupljen kompletno i izdan po najboljim principima suvremenog shvaćanja tog posla, u dostojnoj grafičkoj opremi, uz kompletan naučni aparat, zajedno s iscrpnom monografijom, koja treba da bude bogato ilustrirana slikama i dokumentima iz Kolarovog bur-
nog i tako plodonosnog života.

I više od toga, ta grupa ljudi koja je oformila Odbor za izdavanje Sabranih djela Slavka Kolara, odlučila je da se Kolaru — kako je to običaj kod svih naroda koji cijene svoju prošlost i svoje velikane, — i tu nalaze podsticaje za daljnje svoje napore i uspone — pored toga, ovdje u mjestu njegova djetinjstva i mladosti, u Čazmi, podigne ne pretenciozni već naprotiv skromni, ali dostojni, spomenik u obliku biste, poprsja, kao i da se u ovdašnjem muzeju, u posebnoj sobi skupe Kolarovi sačuvani rukopisi, pisma, namještaj njegove radne sobe, sva njegova izdanja (kujih je već do sada blizu šezdeset), fotografije i neki drugi predmeti karakteristični za njegov život i rad.

Na taj način, kao i još nekim manjim akcijama, Kolar će biti reprezentiran u svom narodu onako kako je to običaj kod svih kulturnih naroda, mi ćemo mu se odužiti za ono što je on dao nama kao narodu, za njegov svakako veoma značajan doprinos našoj književnosti i što — kako vidite — stalno podvlačim, mi ćemo kao narod biti bogatiji za jedno veoma značajno zaokruženo kulturno djelo.

To su bili osnovni motivi koji su nas okupili i zato mi, mimo svih go-dišnjica, mimo bilo kakve malograđanske sentimentalnosti ili pukih patri-

otskih tirada, mimo bilo kakvog nazdravičarstva ili feštomanije, prosto po liniji književne vrijednosti i značaja tog djela u kulturi našeg naroda, nas samih, zbog samih sebe kao naroda, postavljamo pred sebe i pred vas kao Čazmance i čitav naš narod sasvim konkretni i razrađeni program za izvršenje postavljenog zadatka.

Iskreno govoreći, mi Hrvati nismo baš tako bogati niti kulturnim vrednotama, niti piscima koji nas mogu ravnopravno s drugima zastupati u svjetskoj literaturi, a da ne bismo trebali — i ne samo trebali, nego baš m o r a l i — s najvećom pažnjom i ljubavlju, s maksimalnom naučnom akribijom, tragati za takvim vrijednotama, afirmirati ih i njegovati. Ponavljam i naglašavam — sebe radi, nas kao naroda radi.

Mjesto Slavka Kolara u hrvatskoj književnosti ne samo što je veoma izrazito, nego je ono i već davno dosta precizno određeno. Još tamo pred više od pedeset godina — još god. 1917. — kad se pojavila njegova prva knjiga, *Nasmijane pripovijesti*, koja opisuje malograđanski ambijent baš ove iste Čazme u kojoj smo se danas sastali, tadašnje njene intelektualce i purgariju — učitelja, popa, poštaricu, pekara i mnoge druge — tadašnji naši književni kritičari toplu su ga pozdravili kao novu nadu hrvatske književnosti — i nisu se prevarili.

Tada veoma uvaženi Dragutin Prohaska, koji je nedavno preminuo u Prahu u veoma visokoj starosti, pisao je: »Javio se nov pisac, nov hrvatski humorist... Potrefio je našu nedarovitu svagdašnju pijanu gospodu... Kolar je obilno razlio boje po svojim šarenim skicama... Sve su to vjerne snimke iz život.«

Joza Ivakić je pisao: »Prava je radost pročitati ove pripovijetke... Opis proštenja u Čampari (tj. Čazmi), mise i predike u crkvi, pa opis pekare Srebrenare — to odaje umjetnika... Knjiga puna pravih naših slika, naslikanih živim bojama. To je naš pejzaž, hrvatsko selo i hrvatska varošica, gledana ne izdaleka, nego izbliza kroz očale vedroga humora. Ima u tom gledanju topline, osjećaja, srca koje bije za sve to, koje voli sve to, jer je naše... To smo mi...«

Kako vidite, Slavko Kolar je bio prihvaćen i toplo pozdravljen već na samim svojim počecima, a kad je desetak godina iza toga napisao svoju *Brezu*, koja po mnogim, pa i po mom mišljenju, predstavlja ne samo vrhunski domet u Kolarovom opusu, nego i jedno od najsretnijih ostvarenja hrvatske književnosti do danas, ta novela je dobila prvu nagradu za god. 1928. na konkursu *Društva književnika Hrvatske*, za najbolju novelu godine, a već iduće godine bila je uvrštena u antologiju *Tisuću najljepših novela svijeta*.

Tom prilikom je za književne vrijednote veoma senzibilni danas već pokojni Ljubo Wiesner napisao: »Novela Breza pokazuje sve odlike Kolareve par excellence realističke umjetnosti; oštro je i duboko zahvaćeno psihološko

gledanje, snažno i plastično crtanje viđenih ili naslućenih pojava i povrh toga jetki i blagi humor, koji se u saosjećanju i simpatiziranju pisca s njegovim junacima diže mjestimice do upravo gogoljevske humanosti. Od Kovačićeve *Registrature* do ove Kolarove novele nije proza hrvatska imala tako istinski ocrtanih seljačkih tipova... S gledišta umjetnosti, s gledišta humanosti Kolarova bi *Breza* bila rijetkost i u većim literaturama od hrvatske.»

Nekoliko godina kasnije, kad se pojavila druga Kolarova knjiga, ovaj puta u izdanju Matice hrvatske — knjiga pod naslovom: *Ili jesmo — ili nismo* — Ivo Hergešić, tada naš veoma aktivni kritičar, a danas profesor uporedne književnosti na zagrebačkom Sveučilištu — napisao je: »Teško je zamisliti nešto autohtonije: u zemlji gdje su humoristi tako rijetko posijani. Kolar nije samo najjači samonikli telenat, nego je i najviše naš. Domaća je njegova široka natura, dobrodušna ironija i slavensko fatalistički optimizam, domaće su i sitne prilike, propali talenti, bijedni kompromisi. Premda je komika u suštini opšteljudska, a društvena satira u mnogočemu izvanvremenska i međunarodna, Kolarove humoreske šibaju mnoge specifične poroke našega čovjeka, a ne zaboravljaju ni posebne hrvatske mizerije... Djelo koje je izraslo na domaćoj njivi, ali dosiže evropsko mjerilo. Umjetnički dokument naše stvarnosti.«

Suvišno je da citiram i dalje jer je za ono što sam htio naglasiti, dovoljno i ovoliko. Htio sam naglasiti, da mišljenje koje o Slavku Kolaru kao o klasiku hrvatske književnosti zastupam ja, nije samo moje lično, da ono nije plod simpatija koje su se kod mene morale razviti kroz godine kojima se njime bavim nego, da je to mišljenje koje se počelo izgrađivati još na samim počecima njegova rada. Danas se sigurno ne bi mogao naći niti jedan ozbiljniji kritičar koji to mišljenje ne bi potpisao. Rekoh ozbiljniji, a vjerujem da se takav ne bi našao niti među onima koje ne bih bio sklon uvrstiti u tu kategoriju.

Da se Slavko Kolar u najboljim svojim ostvarenjima uzdiže nesumnjivo do vrhunskih dometa novije hrvatske književnosti, to je van svake diskusije. Ostaje samo da se zapitamo u čemu je ta njegova veličina i u čemu je njegov specifikum?

Ako to djelo sagledamo u njegovom totalitetu, kao zaokruženu i završenu cjelinu i ako ga kvantitativno usporedimo s opusima nekih drugih naših književnika, vidjet ćemo da Kolarov opus po svojoj veličini nije naročito golem. Ali on je jednom, citirajući nekog francuskog pisca, ni sam se nije mogao sjetiti kojeg, rekao — po prilici: »Čaša iz koje pijem nije velika, ali ono što pijem to je moje.« I to je veoma dobro rekao.

Sabrani Kolarovi radovi stat će u pet knjiga od po cca 500 stranica, i to će predstavljati tri knjige pripovijedaka, jednu knjigu scenskih djela (kazališnih, filmskih i TV), te jednu knjigu koja zasada nosi radni naslov *Varia*, a u koju će ući autobiografski zapisi, razni članci, predavanja, intervjui, kritike, polemike, dječje priče i njegovi agronomski radovi.

Od godine 1910. kad je objavio svoju prvu stvarčicu — dobar je izraz, radi se zaista o stvarčici — do svoje smrti god. 1963, dakle kroz proteklih 53 godine. Slavko Kolar je objavio 44 pripovijetke i desetak pripovijedaka za djecu, što znači da je godišnje objavljivao prosječno po jednu pripovijetku. Ali, kako su te njegove pripovijetke bile često preštampane, ponavljanje u novim izdanjima i prevođene, to prema podacima koje je uspjelo prikupiti, Kolarova bibliografija bilježi stvarno imponantnu cifru od 55 posebno štampanih knjiga. Tako je npr. novela *Breza* preštampana najmanje 34 puta, *Kriza* 21 puta, *Svoga tela gospodar* 19 puta, *Šljiva* 18 puta . . . itd.

Kad to djelo obuhvatimo u njegovom totalitetu — a u ovom momentu govorim samo o Kolarovim pripovijetkama — doći ćemo do zaključka da se, kad se govorilo o njemu, u jednom pogledu nesumnjivo često griješilo. Pretjeranim naglašavanjem humorističke i satiričke strane njegovog djela, izgubile su se iz vida bitnije osobine tog djela; izgubilo se iz vida da to djelo u svom pretežnom dijelu ipak daleko više pripada onom rodu književnosti kojeg nazivamo realizam. Podsjetimo se samo njegovih dvaju vjerojatno najboljih ostvarenja — *Breze* i *Svoga tela gospodar*, pa ćemo odmah vidjeti koliko je ova konstatacija na svom mjestu. Šta je npr. u *Brezi* humoristično, ili komično? To je sušta ljudska tragedija.

Ja bih rekao da je Slavko Kolar naš izrazito realistički pisac, čija su djela prožeta jakim akcentima humora i satire, ali u kojima je realan život uvijek ono bitno, ono elementarno, ono što to djelo čini onim što ono jeste.

Jedan Kolarov kritičar — Madžar Hadrovich Laszlo, u predgovoru mađarske zbirke Kolarovih novela, *Iteletnap* — napisao je veoma dobro, da su to majstorski izgrađene novele, koje sa svojim dramatskim ritmom, predstavljaju »bisere« u novijoj svjetskoj novelistici. Ako uvažimo činjenicu koliko su te novele preštampane, prevođene i uvrštavane u razne svjetske antologije, onda ćemo vidjeti da taj zaključak, pored sveg svog subjektivizma, ima i svoju jaku — da se tako izrazim — statističku podlogu.

I zaista, kad je govor o tome, nemoguće je ne konstatirati da je Slavko Kolar nesumnjivo jedan od naših najviše ne samo preštampanih, nego i najviše prevođenih pisaca na strane jezike; na francuski, njemački, ruski, talijanski, engleski, češki, mađarski, rumunjski, norveški, estonski, pa čak i indijski. I možemo slobodno reći, da ti prijevodi nisu ostvareni po nekim preporukama i vezama, zbog potrebe propagande (jer njegove baš prevedene novele za to i nisu pogodne), nego zbog njihovih čisto književnih kvaliteta.

Sve to dokazuje da je Kolarovo djelo blisko ne samo našim ljudima, nego i ljudima uopće — jer su njegovi problemi općeljudski. To veoma uvjerljivo dokazuje slučaj s filmom *Breza* koji je od svih naših dosada proizvedenih filmova privukao najveći broj inozemnih gledalaca.

Kolikogod se preštamovala, Kolarova djela su uvijek bila veoma brzo rasprodana i već dugo nema na tržištu nije jedne njegove knjige. Koprivnički *glas Fouravine* npr., u svom broju od 11. VIII 1962, (dakle još za Kolarova

života) donio je u izvještaju o prodaji knjiga u Koprivnici: »Od domaćih pisaca najtraženiji je književnik Slavko Kolar, zatim dolazi (nobelovac) Ivo Andrić.« O Kolarovoj popularnosti u širokim narodnim slojevima — kako će se toga svakako još sjećati, osobito stariji među vama — veoma rječito govori i onaj slučaj povodom njegovog filma *Svoga tela gospodar*, kad je čitava Hrvatska — pred nekih desetak godina — razdragano, kao neku uzrečicu dana, upotebljavala Kolarovu, tako sadržajnu i tako humanu rečenicu: »Je, dušice draga!«

U Kolarovu novelističkom opusu imamo tri markantno zacrtana tematska kruga, tri ciklusa koji se uglavnom poklapaju s tri njegova stvaralačka razdoblja, ali koji se — što je i sasvim naravno — tu i tamo međusobno prožimaju. Ta tri Kolarova stvaralačka kruga čine tri ciklusa, koje bi najbolje bilo nazvati trima kategorijama našega društva: malograđani, seljaci i građani, kao što ja ta djela i mislim rasporediti po knjigama.

Za prvi — malograđanski — ciklus Kolar je tematiku crpao uglavnom iz svog djetinjstva i mladosti, provedenih baš ovdje u Čazmi, kao i zrelijih godina, ali uvijek sa korijenima koji zaranjaju u traume djetinjstva i mladosti, iz svojih introspekcija, uvijek sa željom da se iznad njih izdigne superiornim smiješkom, koji se rasprostire na veoma širokom dispazonu, od laganog, dobroćudnog, prijateljskog osmjeha punog ljudske topline, razumijevanja i saučestvovanja, do gorke i oštre satire, do beskompromisnog obračuna. Taj Kolarov ciklus, iako veoma čitljiv i solidno komponiran, ne prelazi standarde naše prosječne, pa i bolje, proze svog vremena — i da je Kolar ostao samo na tim preokupacijama, on se nikada ne bi izdigao do onoga što on danas predstavlja u našoj književnosti, do pojma za sebe; do onoga što nas je danas ovdje okupilo. Dapače, da je on ostao u tim krugovima i u tim dimenzijama, sumnjam da bih se ja lično prihvatio posla s kojim se bavim već godinama i koga u obliku njegovih Sabranih djela i monografije o njemu, želim da privedem kraju.

Drugi Kolarov ciklus, koji se nadovezuje na onaj prethodni, čine njegove pripovijetke o seljacima. Te pripovijetke predstavljaju vrhunske domete ne samo u njegovom opusu, nego i djela koja se svojom kompozicijom i snagom umjetničkog izraza, a još više svojom humanošću i poznavanjem seljačkog života, izdižu — bar na tom planu — iznad djela svih njegovih suvremenika. Nitko u našoj literaturi do danas nije tako snažno, tako duboko i tako ljudski zaronio u dušu hrvatskog seljaka kao Slavko Kolar. A ono mjesto na kojem njegov Janko Klasnić, na kraju pripovijetke *Mi smo za pravicu*, »u p o r n o« ponavlja: »Mi u pravicu vjerujemo, i mi se ne damo!« — to je sigurno ne samo jedan od vrhunskih dometa cjelokupnog Kolarovog opusa, nego vjerojatno i najbolja karakteristika mentaliteta hrvatskog seljaka, tog vjekovnog puntara, sažeta u jednu sasvim kratku beletrističku rečenicu. A kad Kolar kao pandan tvrdoglavom uvjerenju tog priprostog seljaka, doda i rezoniranje doktora Mirka Kotarskog, koji na to zaključuje: »Taj, eto, vjeruje, i zato je

kadar i da izdrži. Tko mu šta može?» — i kad nakon toga kao poantu čitave te klasične pripovijetke doda da je doktora Kotarskog, nakon te konstatacije »nešto ugrizlo za srce, nešto nalik na stid i zavist« — onda moramo priznati da bolje i sažetije karakterizacije kako našeg seljaka, tako i našeg prosječnog provincijalnog intelektualca, mi ni do danas, ni na planu sociologije, ni na planu psihologije, ni na planu bilo koje znanosti — pa ni na planu beletristike — jednostavno nemamo. Ja lično u toj rečenici: »Mi smo za pravicu, mi u nju vjerujemo i mi se nadamo!« vidim vrhunac Kolarovog djela, pa čak i upravo genijelnu karakterizaciju nas kao naroda; čitave naše povijesti, počam tamo od popova glagoljaša, preko Matije Gupca, Antuna Starčevića i Stjepana Radića, sve do naših dana.

Ne po šarenim trobojnicama, ne po gromoglasnim patriotskim frazama i rodoljubivim zdravicama, ne po bijenju u prsa, nego po svom opusu o hrvatskim seljacima, po dubini zahvata u njihovu psihu, kojeg kao da je on tu svog sažeo u tu jednu jedinu rečenicu — »Mi smo za pravicu, mi u nju vjerujemo i mi se ne damo!« — meni se čini da je Slavko Kolar i naš najhrvatskiji pisac do danas.

Kolar ne glorificira hrvatskog seljaka, on je jako daleko od onoga što bi nazvali »seljakovanje«, on je — barem u tom svom ciklusu — daleko i od svake programatske tendencije; on dapače slika i veoma mnoge tamne nezgodne i komične strane hrvatskog seljaka, ali uvijek humano, s puno razumijevanja i nekom upravo lepršavom jednostavonošću. Mi se — čitajući ih — moramo stalno čuditi, da su ti radovi napisani tako jednostavno, neizvještačeno; kako su oni ispričani kao uspjeta anegdota, kako su skomponirani upravo majstorski.

U svom nekrologu Slavku Kolaru (u *Kolu*, 1963), pišući o tim njegovim pripovijetkama iz života hrvatskih seljaka, Dubravko Jelčić je veoma dobro primijetio: »Kolar je svojom knjigom *Mismo za pravicu* stao u red onih velikih, jedinstvenih pisaca kakve pojedini narodi s razlogom smatraju svojim najizrazitijim predstavnicima, tumačima onih nejasnih sila, mutnih nagona i tamnih strasti što ih oni, ti narodi, u svojoj krvi nose iz pokoljenja u pokoljenje. U tim njegovim novelama o selu progovorio je punokrvi izdanak hrvatskog, narodnog ili još preciznije, seljačkog duha, izdanak u kome se tako čudesno i tako sretno našlo obilje svih osobina koje pomalo karakteriziraju sve nas . . . I zato su njegovi seljaci plastični, realni, istinski, i zbog svega toga uvjerljivi do najveće moguće mjere.«

Treći ciklus u Kolarovom pripovjedačkom opusu predstavljaju njegove pripovijetke iz građanskog života. Pisane dobrim dijelom programatski, one kvalitativno predstavljaju mahom nesumnjivi pad i u komparaciji s onima iz predhodnog ciklusa mogle bi veoma sretno poslužiti kao materijal za analitičku studiju, kao dokumentarni materijal da je književnost nešto što se može poslužiti za svrhe momentalne tekuće politike. Ako to književnik pokuša, uvijek će se morati ponovno osvjedočiti da je politici koristilo *malo pa ništa*, a svom književnom djelu da je grdno naškodilo. U književnosti mogu

naći svoje mjesto samo općeljudske, vječite teme, promatrane s vanvremen-skog aspekta.

Takva raspodjela Kolarovog pripovjedačkog opusa, poklapa se uglavnom i vremenski s tri faze iz njegovog života. Prva, da se tako izrazim, malograđanska faza njegovog života predstavlja vrijeme Kolarovog djetinjstva, školovanja, studija i prvih godina službovanja, mladenačkih sukoba i srazova s okolinom u kojoj je živio. To je epoha koja se završava oko godine 1926, kad je Kolar — da se tako izrazim — dosegnuo i svoj prirodni biološki vrhunac, u svojoj 34 godini. Druga i za hrvatsku književnost najsretnija godina najsretnija faza njegovog života predstavlja ono vrijeme koje je Kolar kao agrom proveo među seljacima, u prvom redu u Gornjem Hruševcu. To se razdoblje završava uoči drugog svjetskog rata, godine 1939, kad on prelazi u grad i postaje odjelnim predstavnikom za poljoprivredu Banovine Hrvatske. Nakon toga, pa sve do prve godine iza tog rata u Kolarovom stvaralačkom opusu nastupa totalni vacuum koje će potrajati sve do njegovog povratka iz partizana. Treći period Kolarovog života i njegovog trećeg ciklusa — Građani — potrajao je od povratka iz partizana do kraja života, i njega — kao što već rekoh — karakterizira u kreativnom smislu evidentna silazna linija.

Svi ostali Kolarovi radovi po svojoj umjetničkoj snazi i po svom značenju u našoj književnosti — sve njegove drame, filmski scenarij, dječje priče, autobiografski zapisi, predavanja, članci, kritike, intervjui i polemika, iako predstavljaju mahom interesantne priloge kojima se vrijednost ne može poricati, u Kolarovom cjelokupnom opusu nemaju nikako onaj značaj koji imaju njegove pripovijetke.

Značenje Slavka Kolara za hrvatsku književnost neosporno je u tome, što je on naš nesumnjivo najbolji realistički pisac hrvatskog sela koji je opisao to selo između dva rata. Kako tematski, tako i po čisto umjetničkim dostignućima svojih izražajnih mogućnosti, te Kolarove pripovijetke — kao što već rekoh i što ponovno naglašavam — spadaju među najvrijednije doprinose našoj književnosti toga razdoblja.

Kao takav, kao klasik naše književnosti, kao najsnažniji umjetnički odraz hrvatskih seljaka u jednom određenom historijskom momentu, Slavko Kolar je jedan od naših najautohtonijih pisaca, jedan od onih koji su najčvršće vezani uz rodnu grudu.

Zbog tog svog veoma krupnog doprinosa kojeg je ugradio u zgradu hrvatske i time općejugoslavenske kulture, mi smo dužni da mu se dostojno odužimo — i mi ovom današnjom svečanom sjednicom želimo da započnemo iskupljivanje toga duga.

Taj zadatak je došao do veoma snažnog izražaja i u momentu Kolarove smrti, u nekrologu kojeg mu je napisao Miroslav Vaupotić u *Republici*:

»Nemojmo i u slučaju fizičke smrti Slavka Kolara dopustiti i duhovno iščeznuće njegova djela. Neka ono bude odanošću najljepšem ventilu čovjekove slobode, smijehu i istini, ohrabrujući putokaz za rađanje novih satiričara i humorista. S nekrološkim frazama i lijepim riječima u staro gvožđe! Djela se traže, znači nova izdanja, novi izbori, pripreme za Sabrana djela i neprestana popularizacija njegova opusa i duha. Posljednji pozdrav starom, pokojnom suputniku i sapatniku sa šestog perona života. ILI JESMO — ILI NISMO.«

Zvonimir Kulundžić